

**ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS
VASLUI
XXI, 1999**

**DOCUMENTE VENEȚIENE DESPRE ȚARA
ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA
NOI SURSE RELATIVE LA VEACUL AL XVI-LEA**

Cristian LUCA

Secolul al XVI-lea consemnează numeroase contacte ale Veneției cu țările române, fiind o perioadă cu un bogat potențial informațional conservat în diverse surse documentare din orașul Sf. Marcu. Deși în primele decenii ale veacului sunt mai sumare știrile înregistrate de Serenissima Republică despre spațiul românesc, date fiind și contactele reduse la nivel diplomatic cu Moldova și Țara Românească, către mijlocul și, mai ales, din a doua jumătate a secolului va crește progresiv aportul de informație conținută în actele venețiene.

Reluarea legăturilor Moldovei cu Veneția, odată cu domnia lui Bogdan al III-lea (1504-1517), ne este cunoscută din *Diari* lui Marin Sanudo¹, cel care menționează soliile moldovene din 1506 și 1509², reflectând preocuparea fiului lui Ștefan cel Mare de a-și asigura suportul diplomatic necesar în cazul unei eventuale politici antiotomane. Același Sanudo înregistrează și solia din 1518³, condusă de raguzanul Hieronim Matievici, ca trimis al domnului Țării Românești, Neagoe Basarab (1512-1521), în numele căruia a tratat cu Republica. Probabil misiunea sa a fost bine primită de vreme ce dogele s-a grăbit să-l copleșească cu onoruri pe solul domnului muntean⁴. Un an mai târziu, alt mesager trata, de această dată la Roma, o participare românească la alianța antiotomană proiectată de papa Leon X⁵. Anton Paicalas, în calitate de sol al lui Neagoe Basarab, dar în același timp și al domnului Moldovei, Ștefan cel Tânăr (1517-1527), trecea apoi prin Veneția - în iunie 1519 - cu scopul aparent de a găsi un medic pentru curtea de la Suceava. Se pare că a inițiat totodată și tratative cu dogele și înalți demnitari venețieni, sondând intențiile Serenissimei în cazul unui conflict cu otomanii⁶. Veneția, mai puțin interesată în implicarea într-o alianță împotriva Porții, a tergiversat participarea sa efectivă la constituirea coaliției, tratativele solilor Țării Românești și Moldovei cu ambasadorul venețian la Buda, în septembrie 1519, rămânând fără un rezultat concludent⁷. Frământările interne din Țara Românească și Moldova, agravarea situației lor politice în raporturile cu Poarta, după zdrobirea Ungariei și avansul otoman către Europa centrală, au diminuat și așa sporadicele legături cu Veneția. Abia odată cu episodul Aloisio Gritti și implicarea lui Petru Rareș în suprimarea acestuia, sursele venețiene aduc date importante la țările române, subliniind complicațiile politice generate de intrigile regatului venețian⁸.

Informările și rapoartele ambasadorilor venețieni la Constantinopol și

la Curtea imperială concentrează un volum ridicat de informații despre țările române, fiind izvoare de majoră însemnătate în reconstrucția evoluției politice a spațiului nord-dunărean în secolul al XVI-lea. Fondul *Dispacci (lettere) degli ambasciatori* din Arhiva de Stat a Veneției, investigat încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost sistematic valorificat, documentele despre țările române regăsindu-se publicate, în cea mai mare parte, în colecția Hurmuzaki. Bazate pe informații de multe ori detaliate, sursele venețiene sunt fără îndoială deosebit de prețioase, constituind elemente utile pentru cunoașterea situației din Moldova și Țara Românească în contextul evoluției raporturilor politice europene⁹. Constantin Esarcu, cel dintâi care a studiat fondurile documentare ale Arhivei de Stat și Bibliotecii Naționale Marciana, a publicat documentele¹⁰ pe care le-a identificat, alcătuiind și un inventar cronologic al acestora pentru intervalul 1552-1654¹¹. Documentele provin din fondurile *Dispacci...*, *Lettere Principi*, *Esposizioni Principi*, *Secreta Senato*, ce au fost cu predilecție cercetate, concentrând marea majoritate a surselor venețiene privind istoria românilor¹². Astfel, deținem informații despre inițiativele comerciale ale domnului Moldovei, Alexandru Lăpușneanu, care încerca să deschidă posibilitățile unui activ negoț cu bovine, trimițându-le la Veneția prin statele germane, în dorința de a realiza importante venituri și de a-și procura mult prețuitele mărfuri italiene¹³. Alexandru Lăpușneanu îi scria lui Iosif Francischi - care intermedia întreaga afacere prin oamenii săi - în decembrie 1560, scriindu-i păstrându-se în fondul *Lettere Principi*, menționând că așteaptă sosirea trimișilor venețieni pentru a ridica vitele de la granița Moldovei¹⁴. Dogele îi răspundea domnului Moldovei, în iunie 1561¹⁵, lăsând să se înțeleagă că afacerea nu se concretizase încă, fiind mai târziu pusă în practică de adversarul lui Lăpușneanu, Despot Vodă care, succedându-i în domnie, trimitea în vara anului următor un număr neprecizat de boi către orașele italiene¹⁶.

Către Veneția s-au îndreptat numeroși pretendenți la tronul țărilor române, nădăjduind să obțină sprijinul politic și financiar al Serenissimei Republici. Cel dintâi a fost *Duca Iani de Moldavia*, care în 1566 solicita sprijinul signoriei spre a-și "recăpăta" tronul¹⁷. Un anume Nicolae Basarab era recomandat papei în același an de către Republică, drept descendent legitim al fostului domn al Țării Românești, Neagoe Basarab¹⁸. Curând se va dovedi că nu era decât un impostor ca și Ioan Gheorghe Heracleu Basilic Despot, ce se revendica drept moștenitor al "întregii Grecii ... și al Moldovei, Valahiei", ale cărui scrisori către doge au rămas fără răspuns¹⁹. Un alt pretendent, Ioan Bogdan, ce se dădea drept fiu al lui Ștefăniță, sosea în 1588 la Veneția, beneficiind de recomandările lui Henric III regele Franței, și după ce rămâne o vreme aici în speranța unor negocieri fructuoase ale agenților ambasadorului francez la Constantinopol reîncepe periplul său pe la Curțile europene, revenind în 1592 din nou în orașul din lagună²⁰. Către sfârșitul secolului XVI ajungea la Veneția Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, care după câteva tentative nereușite de a obține tronul Moldovei a dus o existență aventuroasă, trecând în cele din urmă la islamism²¹. Și Ștefan Surdu, fostul domn al Țării Românești, își găsea refugiu la Veneția continuând să spere în recuperarea tronului pierdut²². Peregrinările tuturor acestor pretendenți, descendenți domnești sau impostori, au lăsat fără îndoială și la Veneția numeroase urme în însemnările publice sau private păstrate în arhive și biblioteci. Este cunoscut faptul că acestor aspiranți la tron le erau necesare importante mijloace financiare spre a cumpăra bunăvoința Porții și a obține astfel investitura. Nevoia acută de bani i-a determinat astfel să contracteze pretutindeni numeroase împrumuturi. *Sezione notarie* de la Arhiva de Stat, eclipsat de bogăția informațională pe care au oferit-o fondurile conținând documentele publice ale Serenissimei, conservă cu siguranță

numeroase știri despre românii care s-au perindat prin Veneția și, în calitate de pretendenți, s-au înconjurat de un cerc de interese din care vor fi făcut parte și venețieni dispuși să-i sprijine, în nădejdea unor recompense pe măsură odată cu accederea candidatului pe tronul țării sale.

Sosirea lui Petru Cercel la Veneția marchează un moment de vârf al relațiilor Republicii cu țările române. Vreme de aproape un deceniu, Petru Cercel s-a aflat în centrul unor evenimente care nu au scăpat diplomației Serenissimei Republici. Documentele din Arhiva Veneției relative la Petru Cercel au fost în mare parte publicate de C. Esarcu²³. Ele provin din fondurile *Lettere Principi*²⁴, *Dispacci (lettere) degli ambasciatori*²⁵, *Segreta Senato*²⁶ sau din unul dintre cele cinci volume manuscrise *Ceremoniali della Serenissima Republica di Venezia*²⁷. O parte din intervențiile ambasadurilor francezi în Senat, în favoarea lui Cercel, sunt cuprinse în *Esposizioni degli ambasciatori*²⁸, în vreme ce înfățișările pretendentului român în fața demnitarilor venețieni se regăsesc în *Esposizioni Principi*²⁹. Aceste fonduri documentare au o mare valoare pentru buna cunoaștere a numeroase evenimente, multe din ele fiind singurele surse pe care le deținem privind anumite aspecte ale istoriei veacului al XVI-lea în țările române. Redimensionarea investigației către fondurile arhivistice mai puțin studiate, cum ar fi *Sezione notarie*, *Miscellanea*, *Savi alla mercanzia*, ar scoate la iveală interesante documente privind prezența românilor la Veneția și a raporturilor signoriei cu țările române.

Biblioteca Națională Marciana păstrează deasemenea între manuscrisele sale informații inedite relative la istoria românilor. Aici au fost identificate câteva documente noi despre relațiile lui Petru Cercel cu Veneția în 1588³⁰ precum și noi știri privind raporturile țării române cu Poarta în a doua jumătate a secolului XVI³¹. Arhiva de Stat conservă între documentele din fondul *Miscellanea. Atti appartenenti ad alcun archivio* un difolio anonim al unei relații de călătorie în Moldova, cu informații amănunțite despre itinerariul ce a fost parcurs. Starea avansată de deteriorare a documentului, care a devenit în cea mai mare parte ilizibil, ne-a împiedicat să îl putem prelucra spre a-l aduce în circuitul științific.

Documente importante pentru istoria românilor nu au fost identificate doar în biblioteci sau arhive ci și între actele unor lăcașe de cult din Veneția. Astfel, Nicolae Iorga a recuperat dintre actele conventului San Maffio din Murano interesanta corespondență a familiei lui Mihnea Turcitul³², iar din arhiva bisericii San Giorgio dei Greci o parte din documentele privind șederea familiei lui Petru Șchiopul la Veneția³³. N. Bănescu a completat informațiile cunoscute prin identificarea unor noi documente relative la moștenitorii lui Petru Șchiopul și încercările acestora de a obține cât mai mult din averile în dispută ale defunctului domn al Moldovei³⁴.

Situația politică a Țării Românești și Moldovei în ultimele decenii ale secolului XVI, angajarea în războiul antiotoman alături de Liga Sfântă, numeroase amănunte despre acțiunile întreprinse de Mihai Viteazul, ne sunt cunoscute și din documentele venețiene, între care *Dispacci (lettere) degli ambasciatori*, cu informările de la Constantinopol și Praga, reprezintă fără îndoială surse de primă importanță pentru analiza întregii perioade. Alături de aceste notabile documente, publicate în mare parte de N. Iorga în volumul XI al colecției Hurmuzaki³⁵, faima viteazului domn al Țării Românești a fost cunoscută la Veneția, ca pretutindeni în Europa, și prin intermediul așa-numitelor *avvisi* care, provenind din surse diverse, conțineau de cele mai multe ori interesante amănunte³⁶. Arhiva de Stat din Veneția conservă un întreg fond de asemenea documente³⁷, disponibil pentru o cercetare optimă pe care ne-o propunem a o realiza în cel mai scurt timp. Biblioteca Națională Marciana

deține deasemenea în fondurile de manuscrise italiene o serie de astfel de *avvisi*³⁸, publicate fragmentar în colecția Hurmuzaki³⁹. Scrisorile ambasadiorilor venețieni⁴⁰ către signorie au permis la rândul lor, în mare măsură, reconstituirea întregii construcții diplomatice care l-a adus pe Mihai Viteazul alături de Liga Sfântă, relevând în detaliu coordonatele politicii antiotomane promovată de către domnul țării Românești. Aceleași informări ale diplomaților Serenissimei Republici deslușesc mecanismul angrenării Moldovei lui Aron Vodă și, mai apoi, Ștefan Răzvan în coaliția creștină, ilustrând numeroase elemente de natură politică și militară.

Documentele venețiene constituie un segment indispensabil al izvoarelor istoriei românilor, îndeplinind nu o dată rolul de surse principale ale realităților istorice românești din secolul XVI. Orientarea cercetării istorice către fondurile documentare mai puțin exploatate în trecut este o necesitate ce trebuie să se impună, spre a înlesni recoltarea unor noi informații utile completării sau reconsiderării anumitor aspecte ale istoriei românilor. Beneficiind de un aparat diplomatic ce avea totodată rolul de a informa permanent signoria despre cele mai diverse aspecte care circulau în mediile politice unde diplomații venețieni își îndeplineau misiunile, Veneția păstrează în arhivele sale documente importante despre țările române. Aplecarea atentă asupra fondurilor documentare amintite ar scoate la iveală noi date de interes major pentru cunoașterea evoluției spațiului românesc în contextul politic european al veacului al XVI-lea.

Documenti veneziani riguardanti la Valachia e la Moldavia Nuove fonti del Cinquecento RIASSUNTO

Il Cinquecento ha registrato tanti contatti fra Venezia ed i paesi romeni, essendo un periodo con un ricco potenziale informativo, conservato nelle varie fonti documentarie. L'Archivio di Stato di Venezia conserva importanti fondi archivistici, contenendo anche documenti riguardanti alla storia dei romeni. La Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia raccoglie nel fondo dei manoscritti italiani un numero di documenti inediti per la storia dei romeni. Le lettere degli ambasciatori veneziani indirizzate alla Signoria e altri documenti dai fondi archivistici *Lettere Principi*, *Secreta Senato*, *Esposizioni Principi*, i quali fanno riferimento alla storia dei romeni, sono stati pubblicati in nella collezione Hurmuzaki. L'orientamento della ricerca storica verso i fondi archivistici meno ricercati nel passato è molto adatto a trovare i nuovi documenti utili per la storia dei romeni. Per la conoscenza dell'evoluzione dei paesi danubiani nel Cinquecento lo studio attento di tutti questi fondi archivistici veneziani s'impone da sé.

NOTE

¹ Marin Sanudo, *I diarii*, VII, Veneția, 1881, p. 290-291; N. Iorga, *Venezia ed i paesi romeni del Danubio fino al 1600*, în *Scritti storici in memoria di Giovanni Monticcolo*, Veneția, 1915, p. 297-298; Eugen Denize, *Țările Române și Veneția. Relații politice (1441-1541). De la Iancu de Hunedoara la Petru Rareș*, București, 1995, p. 183-184.

² Ibidem, *op. cit.*, p. 185.

³ M. Sanudo, *op. cit.*, XXV, 1889, p. 230.

⁴ George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*,

București, 1972, p. 97-98 și nota 112.

⁵ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, II/3, București, 1892, doc. CCXXIV, p. 307-309; Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971, p. 83-84.

⁶ M. Sanudo, *op. cit.*, XXVII, p. 405; M. Neagoe, *op. cit.*, p. 84; E. Denize, *op. cit.*, p. 186.

⁷ M. Sanudo, *op. cit.*, XXIX, p. 210.

⁸ G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 99-103.

⁹ C. Esarcu, *Dispachele ambasadurilor venețieni la Constantinopole*, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", III, 1884, p. 83-88.

¹⁰ Hurmuzaki, *Documente...*, III/1, București, 1880; *Ibidem*, IV/2, București, 1884.

¹¹ C. Esarcu, *Sumarul documentelor păstrate în Arhiva Generală a Veneției*, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", III, 1884, p. 175-208, 353-370; *Ibidem*, IV, 1885, p. 601-629.

¹² Rapoartele ambasadurilor venețieni pentru sec. XVI, publicate în *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, adunate, adnotate și publicate de E. Alberi, Florența, 1839-1863, 15 vol.

¹³ C. Esarcu, *Documente istorice inedite descoperite în Arhiva din Veneția*, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", II, 1883, p. 141; Al. Ciorănescu, *Trei ducale către Alexandru Lăpușneanu*, în "Revista istorică", XIX, nr. 1-3, 1933, p. 36-39.

¹⁴ Hurmuzaki, *Documente...*, VIII, București, 1894, doc. CXVIII, p. 88-89; N. Iorga, *op. cit.*, doc. I, p. 311-312.

¹⁵ Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 38-39.

¹⁶ Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 80.

¹⁷ Hurmuzaki, *Documente...*, VIII, doc. LXII, p. 49-50.

¹⁸ N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t. XIX, 1898, p. 227-229.

¹⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, XI, București, 1900, doc. CXVI, p. 76, doc. CXXV, p. 80-81; G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 113-114.

²⁰ N. Iorga, *Pretendenți domnești...*, p. 231; G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 114-115.

²¹ *Ibidem*, p. 115-117.

²² N. Iorga, *Venezia ed i paesi romeni...*, p. 308.

²³ C. Esarcu, *Documente istorice descoperite în Arhivele Italiei*, București, 1878, p. 8-12; Idem, *Petru Cercel. Documente descoperite în Arhivele Veneției*, București, 1874, 52 p.

²⁴ *Ibidem*, p. 14-18.

²⁵ Hurmuzaki, *Documente...*, IV/2, București, 1884, p. 58-62 (extrase din informările ambasadurilor către Republică).

²⁶ *Ibidem*, III/1, doc. VII, p. 444, doc. XIII-XV, p. 449-451; *Ibidem*, XI, doc. CCCXXII-CCCXXXIV, p. 203-205.

²⁷ C. Esarcu, *Petru Cercel...*, p. 10-13.

²⁸ Hurmuzaki, *Documente...*, III/1, doc. X, p. 446; *Ibidem*, XI, doc. CCCXXXV, p. 206-207.

²⁹ C. Esarcu, *Documente din Arhivele Italiei*, p. 9; Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. XVI*, Cluj-Sibiu, 1944, p. 27, 79; Hurmuzaki, *Documente...*, III/1, doc. XX, p. 454-455.

³⁰ Cristian Luca, *Considerații pe marginea unor documente inedite privind relațiile lui Petru Cercel cu Veneția (1588)*, în "Cercetări istorice", XVII/2, 1998 (sub tipar).

³¹ *Memorie pubbliche dal 1578 sino 1586. Successi delle cose pubbliche negli anni 1578-1582 et 1583. Materia ristretta delle cose solam(en)te degne di memoria seguite nelli sudd(et)ti anni*, Biblioteca Nazionale Marciana-Veneția, ms. ital. VII 811 (7299), fila 11, 232; *Memorie pu(b)bliche del 1558 sino 1560. Diario delle cose di Pregad i più importanti et degne di Memoria delli anni 1558-1559*, Biblioteca Nazionale Marciana-Veneția, ms. ital. VII 810 (7298), fila 99; cf. Cristian Luca, *Consemnări venețiene referitoare la Țările Române în a doua jumătate a secolului XVI*, în "Studia Universitatis << Babeș-Bolyai >>. Series Historia", 1998 (sub tipar).

³² N. Iorga, *Contribuții la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t. XVIII, 1896, p. 109-110 (sumarul acestei corespondențe, publicată de altfel și în colecția Hurmuzaki); Idem, *Ospiti romeni in Venezia (1570-1610)*, București, 1932, p. 44-47, 52-64, 67-68, 74, 76-81, 84-92, 95-99.

³³ Idem, *Foaia de zestre a unei domnițe moldovene din 1587 și exilul venețian al familiei sale*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. VI, 1927, p. 213-240 (documentele publicate în colecția Hurmuzaki).

³⁴ N. Bănescu, *Acte venețiene privitoare la urmașii lui Petru Șchiopul*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. X, 1929, p. 117-183.

³⁵ Hurmuzaki, *Documente...*, XI, CXLVI + 883 p. + XLI.

³⁶ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, IV, București, 1986, 420 p.

³⁷ Archivio di Stato di Venezia, *Avvisi*, filze e bb. 40 (1549-1719).

³⁸ *Avvisi o Gazzette per gli a(nni) 1595-1597*, Biblioteca Nazionale Marciana-Veneția, ms. ital. VI 74 (5837), fila 186, 204 (inedite).

³⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, III/2, București, 1888, XXXII + 575 p.

⁴⁰ Tommaso Contarini, *Lettere al Senato*, Biblioteca Nazionale Marciana-Veneția, ms.ital. VII 1066 (9589). 2 vol.